

Respublikasının Konstitusiyasında insan hüquqlarının müdafiəsinin hüquqi vasitələri

Üçüncü minillikdə biz müasir dönyanın mənzərəsinin köklü dəyişikliklərə məruz qaldığının şahidi oluruq. Bu gün demokratiya, hüququn alılıyi və insan hüquqlarına hörmət ayrılıqda hər bir dövlətdə, bütövlükda isə beynəlxalq münasibətlərdə müəyyənedici amillər kimi çıxış edir.

Müasir dönyanın demokratik inkişafının başlıca meyarlarından birini insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin olunması və ziyyəti təşkil edir. Bu hüquq və azadlıqlar beşəriyyətin mənəvi-hüquqi və siyasi ideallarının ali təzahürünə əvrləməklə vətəndaş cəmiyyətinin əsas prioriteti olmuşdur.

Istənilən demokratik cəmiyyətin əsasını insan hüquq və azadlıqlarının tanınması və onların səmərəli teminat mexanizmlərinin mövcudluğunu formalaşdırır. Cəmiyyətin inkişafı, onun maddi və mənəvi çəçəklənməsi, vətəndaş sülhü yalnız insanın ali dəyər, onun hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinin isə dövlətin başlıca vəzifəsi və əsas təyinatı kimi qəbul edildiyi şəraitdə mümkündür.

Bu məqsəd əsas götürülərək 12 noyabr 1995-ci il tarixdə Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin birbaşa rəhbərliyi ilə müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk milli Konstitusiyası hazırlanaraq ümumxalq səsverməsi - referendum yolu ilə qəbul edilmişdir. Konstitusiyanın qəbulu ölkəmizdə köklü dəyişikliklərə müsbət təsir göstərməklə dövlətçiliyimizin hüquqi əsaslarının müəyyən edilməsi və ölkəmizin dünya birliyinə integrasiyası baxımından çox mühüm ictimal-siyasi hadisə kimi qiymətləndirilməlidir. Bu Konstitusiya hüquqi dövlət quruluğu prosesinin ümumi istiqamətini müəyyən etməklə qanunçuluqda möhkəm özüllün yaradılması işində mühüm addım olmuşdur.

Ümumxalq səsverməsi yolu ilə Əsas Qanun qəbul edildikdən sonra respublikamızda hüquqi islahatların, o cümlədən məhkəmə-hüquq islahatlarının ardıcıl həyata keçirilməsi, demokratik təsisatların və qanunun alılıyi prinsipinin möhkəmləndirilməsi, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyət-lərinin qarşılıqlı fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədi ilə 1996-ci ildə Hüquqi islahatlar Komissiyası, 1998-ci ildə isə Azərbaycan Respublikasının dövlət idarəetmə sistemində islahatlar aparılması üçün Dövlət Komissiyası yaradılmışdır.

Hüquqi islahatlar Komissiyası tərəfindən hazırlanmış "Konstitusiya Məhkəməsi haqqında", "Məhkəmələr və hakimlər haqqında", "Polis haqqında", "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında", "Prokurorluq haqqında" qanunlar, demokratik cəmiyyətin tələblərinə cavab verən, beynəlxalq standartlara uyğun yeni məcəllələrin və digər normativ-hüquqi aktların qəbulu hüquqi islahatların, o cümlədən məhkəmə-hüquq islahatlarının həyata keçirilməsində mühüm rol oynamışdır.

Yeni Konstitusiya ilə müəyyən edilmiş normaların üçdə biri məhz insan hüquq və azadlıqlarından bəhs edir. Belə ki, insan hüquqları və azadlıqları ilə bağlı müasir tendensiyalar nəzərə alınaraq, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları, habelə onların reallaşdırılması mexanizmləri geniş təsbit edilmişdir. Əsas Qanunun en böyük fəsil əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqlarına həsr edilmiş, həmin fəsildə demokratik və hüquqi dövlətdə təmin edilməsi zəruri olan hüquqlar və azadlıqlar, onların reallaşdırılması mexanizmləri, habelə bu hüquqların qanuni məhdudlaşdırılmasının yol verilən hədləri beynəlxalq standartlar nəzərə alınmaqla dəqiq şəkildə təsbit edilmişdir.

Məlum olduğu kimi, ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi iradəsi və qətiyyəti sayasında əsas Qanunun layihəsinə daxil edilmişlə ümumxalq səsverməsi nə-

ticəsində qəbul edilmiş 1995-ci il Konstitusiyasına əsasən ölüm hökmü ləğv edilmişdir. O zamanı mühit və dövr nəzərə alınarsa, bunun qəbul edilməsi siyasi-hüquqi baxımdan nə dərəcədə mü hüüm və çətin bir qərar olduğu hər kəs tərəfindən başa düşüləndir.

ve dövlətin hüquqa bağlılığının təmin edilməsinin mühüm vasitələrindən biri kimi Konstitusiya Məhkəməsinin yaradılması olmuşdur.

Konstitusiya Məhkəməsi fəaliyyəti ərzində ölkəmizdə demokratik, hüquqi, dönyəvi dövlət quruçuluğu prosesində fəal iştirak etmiş, qəbul etdiyi qərarları ilə hər kəsin Konstitusiyamıza, qanunlara hörmət və ehtiramının, demokratianın və hüquqi mədəniyyətin inkişafına öz dəyerli töhfəsini vermişdir. Qəbul etdiyi qərarlarda konkret məsələlərə dair Konstitu-

Lakin Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü nəticəsində torpaqlarımızın 20 faizinin 30 ilə yaxın işğal altında qalması Konstitusiya ilə təmin altına alınmış bu hüquqların həmin ərazilərdə tətbiqinə imkan verməmişdir. Bu baxımdan Ermənistanın işğalçılıq siyasetinə son qoyulması və ölkəmizin ərazi bütövlüyünün, suverenliyinin bərpa edilməsi Azərbaycan xalqının milli ideologiyasının tərkib hissəsi olmuşdur.

2020-ci il sentyabrın 27-də Ermənistanın təxribatlarına cavab

Konstitusiya müddələrinin təhlili onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan ümuməşeri dəyərlərə sadıqlı, hamılgı qəbul olunmuş hüquq normalarına hörmətin ifadəsi kimi beynəlxalq hüquq normalarının tanınması məsələsində müstəsna olaraq monistik yanaşmadan çıxış edərək Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri ölkənin hüquq sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirir və Konvensiyanın müddəalarının milli məhkəmələr tərəfindən birbaşa tətbiqi üçün dövlətdaxili aktin qəbul edilməsini tələb etmir. Belə ki, Konstitusiyamızın 148-ci maddəsinə əsasən "Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə daxil olan normativ hüquq aktlar ilə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərə müqavilələr arasında ziddiyət yaranarsa, sonuncular üstün hüquqi qüvvəye malik olacaqdır. Lakin bu halda Konstitusiya Azərbaycanın insan hüquqları sahəsində öhdəliklərini qeyd olunan siyahıdan istisna etməklə mütərəqqi mövqə nümayiş etdirir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsində təsbit olunmuşdur ki, Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir. Hesab edirik ki, Konstitusiya səviyyəsində belə bir normanın müəyyən edilməsi dövlətimiz tərəfindən insan hüquqlarına verilən yüksək təminatın təzahürüdür.

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Əsas Qanun beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquq normalarının üzərində üstünlüyünü qəbul etmədə, Konstitusiya və referendum yolu ilə qəbul edilən aktlar istisna təşkil edir. Belə ki, Azərbaycanın beynəlxalq müqavilələrindən irəli gələn öhdəlikləri ilə Konstitusiya, habelə referendum yolu ilə qəbul olunmuş aktlar arasında ziddiyət yaranarsa, so-

nuncular üstün hüquqi qüvvəye malik olacaqdır. Lakin bu halda Konstitusiya Azərbaycanın insan hüquqları sahəsində öhdəliklərini qeyd olunan siyahıdan istisna etməklə mütərəqqi mövqə nümayiş etdirir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsində təsbit olunmuşdur ki, Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir. Hesab edirik ki, Konstitusiya səviyyəsində belə bir normanın müəyyən edilməsi dövlətimiz tərəfindən insan hüquqlarına verilən yüksək təminatın təzahürüdür.

Yeni Konstitusiyanın qəbulu ölkəmizin insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində ixtisaslaşmış yeni təsisatların yaradılması baxımdan da mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Belə ki, 1995-ci il Konstitusiyasının milli hüquq sistemimizə gətirdiyi mühüm yeniliklərdən biri əsas Qanunun etməti dəyərlərinin müdafiəsinin müasir təsbiti.

Yeni Konstitusiyanın qəbulu ölkəmizin insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində ixtisaslaşmış yeni təsisatların yaradılması baxımdan da mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Belə ki, 1995-ci il Konstitusiyasının milli hüquq sistemimizə gətirdiyi mühüm yeniliklərdən biri əsas Qanunun etməti dəyərlərinin müdafiəsinin müasir təsbiti.

siyanın konsepsiyasından, məzmun və mahiyyətindən irəli gələn hüquqi mövqeyini ifade etməklə Konstitusiya Məhkəməsi hüquq yaradıcılığı prosesində aktiv iştirak edir və hüquq tətbiqetmə təcrübəsinə müsbət təsir gösterir.

Ali konstitusiya ədalət mühəkimiyyəti orqanı kimi hakimiyət sisteminde özünəməxsus yer tutan Konstitusiya Məhkəməsi hakimiyət orqanları arasında səlahiyyət bölgüsü ilə bağlı mübahisələri həll etməklə özünən spesifik xarakteri ilə seçilir. Belə ki, Konstitusiya Məhkəməsi dövlət hakimiyətinin subyektləri arasında mübahisələri həll etməklə cəmiyyətde və dövlətdə hüquqi sabitliyin qaranti kimi çıxış edir.

İnsan hüquq və azadlıqlarının təsirli hüquqi müdafiə vasitələrindən biri kimi çıxış edən Konstitusiya Məhkəməsinin yaradılması ilə konstitusiya ədalət mühəkimiyyəti ölkəmizdə məhkəmə hakimiyətinin yeni fəaliyyət istiqaməti kimi ortaya çıxmışdır. Ötən dövr ərzində Konstitusiya Məhkəməsi dövlət və ictimai həyatda, habelə məhkəmə-hüquq sistemindəki rolunun və yerinin qəbul edilməsi və möhkəmlənməsi, eləcə də məhkəmənin özünün səlahiyyətlərinin konstitusiya islahatları nəticəsində genişlənməsi ilə bağlı bir sıra inkişaf mərhələlərini arxa-da qoymuşdur.

Konstitusiya Məhkəməsi səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlərin həlli zamanı öz mövqeyini müəyyənləşdirərkən beynəlxalq hüquq normalarına və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin president hüququna istinadlar edir. Bu, ilk növbədə qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi müvafiq beynəlxalq müqavilələr arasında zəruriliyindən irəli gelir. Digər tərəfdən isə şübhəsiz ki, bu, daha keyfiyyətli qərarların qəbul edilməsinə, həmçinin Məhkəmənin mövqeyinin zənginləşdirilməsinə və düzgün əsaslandırılmasına xidmət edir.

İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sayəsində ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən həyata keçirilən kompleks siyasi və hüquqi islahatlar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Belə ki, dövlət başçısının rəhbərliyi ilə insan hüquqlarının qorunması istiqamətində bir sıra yeni qanunlar qəbul edilmiş və məhkəmə-hüquq sistemi modernləşdirilmişdir.

İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sayəsində ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən həyata keçirilən kompleks siyasi və hüquqi islahatlar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Belə ki, dövlət başçısının rəhbərliyi ilə insan hüquqlarının qorunması istiqamətində bir sıra yeni qanunlar qəbul edilmiş və məhkəmə-hüquq sistemi modernləşdirilmişdir.

Bütün bunlar onu göstərir ki, insan hüquqlarının qorunmasını dövlətin ali məqsədlərinən biri kimi təsbit edən Konstitusiyamızın müsələhələrinin müdafiələrinin müdafiəsinin müasir təsbitini.

olaraq Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Müzəffər Azərbaycan Ordusunun bölmələri tərəfindən Vətən mühabibində əldə edilmiş tarixi Qələbə və 2023-cü il sentyabrın 19-20-də həyata keçirilmiş uğurlu antiterror əməliyyatı nəticəsində ölkəmizin ərazi bütövlüyü və suverenliyi tam bərpa edilmişdir. Bununla da Konstitusiyanın hüquqi qüvvəsi işğaldan azad edilmiş bütün ərazilərimizdə bərqrər olmuşdur.

44 günlük Vətən mühabibəsi və ondan sonrakı antiterror əməliyyatları zamanı Azərbaycan beynəlxalq hüquqa əsaslanaraq öz suveren hüquqlarını qorumuş və ərazi bütövlüyünü bərpa etmişdir. Bu dövrde məlki əhalinin hüquqlarının təmin edilməsi və beynəlxalq humanitar hüquq prinsiplərinin tətbiqi prioritət istiqamətlərindən biri olmuşdur.

Konstitusiyamızın preambulunda bəyən edilmiş niyyətlərdən biri kimi ərazi bütövlüyümüzün tam bərpa olunması, Konstitusiyamızın qəbul edilməsinin 30-cu və Vətən mühabibəsində qələbəmizin 5-ci iləndən nəzərə alınaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Sərəncamına əsasən, 2025-ci il ölkəmizdə "Konstitusiya və Suverenlik İlli" elan edilmişdir. Bu il çərçivəsində yerli və beynəlxalq əhəmiyyətli tədbirlərin keçirilməsi, hüquqi mərcləndirmə programları vasitəsi ilə vətəndaşların Konstitusiya hüquqları barədə məlumatlılığını artırılması, Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyinin və ərazi bütövlüyünün bərpası uğrunda şəhid olmuş şəxslərin ailələrinin və məharibə veteranlarının sosial məsələlərinin həlli istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Bu tədbirlər dövlətçiliyin hüquqi əsaslarını daha da möhkəmləndirəcək, vətəndaşların hüquq və vezifələri haqqında məlumatlılığını artıracaq, dövlət suverenliyinin qorunmasına xidmət edəcəkdir. Konstitusiyamızın hüquqi dövlət quruculuğunda mühüm bir addım olmaqla milli inkişafın əsas istiqamətlərindən birini təşkil edəcək.

Əminlik ki, Azərbaycan Respublikası xalqımızın milli maraqlarını rəhbər tutaraq, yeni reallıqlar şəraitində müstəqil siyasetini da ha cəsaretle və prinsipiallıqla davam etdirərek, Konstitusiyanın tələblərinə və öz suveren hüquqlarına əsaslanan strateji hədəflərə doğru inamlı irəliləyəcəkdir.

İntiqam EYVAZOV
Konstitusiyaya Məhkəmə Aparatının
Vətəndaşların qəbulu və şəkərlərin
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

